

J. P. Roos: **Suomalainen elämä**. Tutkimus tavallisten suomalaisten elämäkertoista. SKS, Hämeenlinna, 1987. 254 s.

J. P. Roosin johtama Elämäntavan muutos -tutkimusprojekti järjesti 1970-luvun lopussa yhdessä Yleisradion kanssa elämäkertakilpailun vantaalaisille, jonka tuloksena Roos on nyt koonnut kilpailun elämäkertoja sisältävän kirjan. Perinteistä poiketen teokseen ei ole valittu suurimpien yleisiä ajatuksia koko kansan opiksi ja ojennukseksi, vaan elämäkerrat ovat »tavallisten» vantaalaisten kirjoittamia. Elämäkertoja ei kuitenkaan ole kirjassa julkaistu alkuperäisinä kirjoituksina, vaan lyhennelminä, »tapauskertomuksina», joita on osin lisäksi täydennetty haastatteluin.

Teos on kuitenkin enemmän kun pelkkä kilpailun parhaimpien elämäkertojen toimitettu kokoelma. Alussa on lyhyt ekskursio elämäkertatutkimuksen historiaan, jossa ensin dramaattisin vedoin luonnostellaan elämäkertatutkimuksen nousu »tieteellisen kiinnostuksen keskioön» ensimmäisen maailmansodan jälkeen, jolle sitten kuitenkin toisen maailmansodan aikana kehittyneet tutkimusteknologiat haastattelulomakkeineen ja monimuuttajamenetelmineen antoi »lopullisen kuoliniskun». Elämäkerta-aineistojen valta-asemaa ns. Chicagon koulukunnan tutkimustyössä Roos tosin suurentelee, sillä koulu-kunta korosti hyvin moninaisten laadullisten metodien, kuten havainnoinnin ja »syvähaastatteluiden», merkitystä yleensä sosiologisessa tutkimuksessa unohtamatta myöskään tilastojen käyttöä. Kiinnostus elämäkertatutkimukseen on kuitenkin herännyt uudelleen ja sen nykytilaa arvioidessaan Roos on maltillisempi: elämäkerta-aineisto tarjoaa yhden vaihtoehdon sosiologian pitkittäisaineistojen tarpeelle.

Ainakin elämäntapatutkimuksesta kiinnostuneelle teoksen aineisto ja metodologiaa koskevat osuudet ovat jo ennestään tuttuja. Paitsi että otteita samoista elämäkertoista on voinut lukea siellä täällä aiemminkin, Roos on julkaissut elämäkertakilpailun aineiston perusteella tehtyjä typologioita jo useankin kertaan vuosien varrella, lisäksi viime aikoina paljon hiotummissa, perustelumissa ja ajankohtaisemmissakin muodoissa kuin tässä kirjassa. Kenties kirjan julkaiseminen on ollut jonkunlainen pakkopulla, mutta toisaalta on tärkeää, että kilpailun elämäkerrat on nyt julkaistu yksissä kansissa.

Kieltämättä »Suomalaisen elämän» ongelma on yleensäkin sen jälkijättöisyys, joka ilmenee monellakin tasolla. Nyt julkaistut elämäkerrat on alunperin kerätty vuodenvaihteissa 1978—1979 ja ne ovat kohta kymmenen vuotta vanhoja. Kirjan mahtipontinen nimi lupaa kattavaa analyysia »tavallisesta» suomalaisesta elämästä näihin päiviin saakka, mutta se ei kuitenkaan pureudu kuin nelikymppisten ja sitä vanhempien elämään. Puolet kirjoittajista on (eli oli v. 1979) 50-vuotiaita ja sitä vanhempia, mistä johtuu, että koko teoksessa on katoavan kan-

sanperinteen henkeä. Viisikymmentäluvullakin syntyneiltä kirjoittajilta on näytteeksi eksynyt vain pari onnetonta elämäkerta. Tämäkin sukupolvi oli, kuten Roos kirjoittaa, 1970-luvun lopussa vielä kirjoittamaton lehti. Näitä nuoremmat olivat »markkinamiesten ja nuorisotutkijoiden» alaa.

Roos on toisaalta varmaan oikeassa siinä, että sukupolvia jaottavat ajanjaksot ovat lyhentyneet. 1960-luvun puolella syntyneen en — onneksi — tunnista missään elämäkerrassa omaa elämääni. Tämä ei tietenkään tarkoita, että Roosin näkemykset olisivat mielestäni vääriä. Hänen tulkintansa liittyvät suomalaisen elämäntapatutkimuksen syntyyn »suuren murroksen» dokumentoimista ja ymmärtämisyrittämisestä sekä toimivat varmasti hyvin eräänä esimerkkinä yhden (tai parin) tutkijasukupolven tavasta tarkastella suomalaista elämää.

Tutkimuksessa suomalainen elämä kiteytyy neljän subjektiviteetin ulottuvuuden: elämän hallinnan, perustavien elämäkokemusten, julkisen ja yksityisen erottelun sekä keskeisten elämänalueiden avulla viiteen tyyppitarinaan: (1) elämän pakkorakoon, (2) kurjaan ja onnettomaan elämään, (3) sopusointuiseen ja aidosti onnelliseen elämään, (4) epäilyn sävyttämiin menestystarinoihin ja (5) tarinoihin, joissa onnellisuusmuuri rakoilee. Kurjan ja onnetoman elämän alalajina esitellään lisäksi perhehelvetit.

Typologian jäsentymistä koskeva jakso onkin kirjan keskeisintä ja innostavinta antia. Roosin kirjaan valitsemat elämäkerrat ja niihin liittyvät kommentit sen sijaan saattavat herättää ambivalentteja tunteita. »Suomalaista elämää» ei voi missään mielessä väheksyvästi samastaa mihinkään miellyttävään viihdelukemistoon. Kilpailuun osallistuneet vantaalaiset kirjoittivat pääasiassa elämän kurjuudesta ja epäoikeudenmukaisuudesta. Suurimmassa osassa onnen ja menestyksen tarinoistakin Roos näkee vain kulisseeja, joiden takana piilee ahdistusta ja tyhjää elämää. Positiivisilta eivät myöskään lopultakaan näytä edes ne elämäkerrat, jotka Roos on valinnut edustamaan sopusointuista, aidosti onnellista elämää: niiden kirjoittajat tuntuvat säälittävän yksinkertaisilta ja hyväuskaisilta hölmöiltä. Toisaalta Roos ei päästä helpolla edes itseään ja kaltaisiaankaan. Kilpailun ulkopuolelta teokseen on mukaan otettu lisäksi »tutkijan elämäkerta». Jossaain määrin menestynyt tutkija »Risto Kiviharju» on niuho ja tekopyhä paskiainen, joka ei loppujen lopuksi ole saanut mitään sen kummempaa aikaan.

Teoksen elämäkerrat ovat pääasiassa omaelämäkertoja, joista vain tunnustiedot on muutettu. Roosin mukaan kirjoittajat ovat kaikin puolin muuten tavallisia ihmisiä, paitsi siinä, että he ovat kirjoittaneet elämäkertansa: »Elämäkerran kirjoittajat ovat näkijöitä ja kokijoina siinä missä muut ovat vain tekijöitä». Roos tekee selväksi, että omaelämäkertoilla on vielä toinenkin ero esimerkiksi haastattelujen avulla kerättyihin elämäkertoihin verrattuna. Omaelämäkerran kirjoittajan käsitys siitä mitä voi kertoa on ennalta määrätynyt, jolloin »mikään vuoro-

vaikutussuhde ei häntä häiritse». Roosin mukaan haastattelijalta »aito, todella omakohtaisesti koettu elämäntarina jää tavoittamatta», koska haastattelutilanteessa »sosiaalisesti määräytyneet tekijät muodostuvat kommunikaatioprosessin esteeksi tai suuntaavat sitä määrättyllä tavalla».

Tulkinnan kannalta haastattelututkimuksissa on usein ongelmallista, kuten Roos aiheellisesti korostaa, että haastattelijan asema ja vaikutus todellakin jää problematisoimatta. Tämä on usein hankala tehtävä etenkin kun on kysymys muiden kuin tutkijan henkilökohtaisesti suorittamien haastatteluiden tulkinnasta. Toisaalta hallitsevassa male/mainstream -tutkimusperinteessä tutkijan persoonan »suojaamista» ja sen vaikutusten peittelyä tai vähätelyä implisiittisesti edellytetäänkin tutkimuksen raportoinnissa. Roosilta tämän menettelyn kritiikki jää kuitenkin ikäänkuin puolittiehen. Voidaan kysyä, eikö elämässä myöskin ihmisten välinen vuorovaikutus ole keskeisessä asemassa, myös sellainen, jonka »sosiaalisesti määräytyneisiin tekijöihin» yksilö ei voi ennalta vaikuttaa. Tutkija-tutkittava -suhteen eliminoimista tai minimoimista voidaan tuskin pitää tavoiteltavana ongelman ratkaisuna. On selvää, että elämäkertahaastattelut ja omaelämäkerrat ovat erilaisia, kuten Roos osoittaaakin. Ajatus omaelämäkertojen suuremmasta *aitoudesta* muunlaisiin elämäkertoihin nähden vain siksi, että lukija (tai kuulija) on »näkyvätön» tai kuviteltu, tuntuu kuitenkin oudolta.

Voidaan myös pohtia, missä määrin Roosin »aitoushierarkiaan» vaikuttaa länsimaisen kulttuurin ja tieteen perinteen kirjallinen painotus (»literary bias»). Käsitte kirjallisesta ilmaisumuodosta viime kädessä suullista tai kuvallista ilmaisu »korkeatasoisempaan», »luotettavampaan» tai »primaarisempaan» on syvään juurtunut ajatusmalli. Roos on elämäkertojen tulkinnassa päätenyt korostamaan niitä ensisijassa kirjallisuutena, jolloin kirjoitettujen omaelämäkertojen »aitouden» korostus on tietysti johdonmukainen. Tällöin näyttää siltä, ettei Roos myöskin toista aitoustarkasteluaan, elämän sisäistä hallintaa, rakentaessaan ole voinut päätyä kuin yhteen lopputulokseen: aito elämän sisäinen hallinta on sidoksissa nimenomaan kykyyn kirjoittaa yhtenäinen, looginen ja mieluiten »tunnustuksenomainen» elämäntarina. (Roos ei pohdi mitä eroa elämäkertakirjoitelmalla on mahdollisesti nauhurille itse saneltuun elämäkertaan. Tietysti, kuten osin »Risto Kiviharjun» tapauksessa, ilmeisesti hyvin valmistautuneena lienee mahdollista saada aikaan hyvinkin kirjallinen elämäkerta.) Teoksen näkökulmasta johtuen ei olekaan mitenkään yllättävää, että kahden vanhemman sukupolven kirjoittajat, joilla on jo syytä tai rohkeutta katsoa elämänsä elettyinä, osoittavat Roosin mukaan suurempaa elämän sisäistä hallintaa. Niinpä kun kolmannessa ja neljännessä sukupolvessa elämäkerrat »degeneroivat», Roos puhuu elämäkerran teoreetikkoihin viitaten suomalaisen elämän tyhjentymisestä.

Roos on »aidosti» huolissaan »todella aidon» ja »in-

himillisen» katoamisesta, samalla kun hän on ilmeisen vaikuuttunut kulttuurin vähittäisestä häviämisestä ihmiskunnan korkeimpina saavutuksina (vrt. kirjallisuus). Subjektiviteetin ulottuvuuksiin perustuvan typologian yhdistäminen kirjallisuustieteestä vaikutteita saaneeseen kulttuurikritiikkiin on ehkä pohjimmiltaan hyväätarvoittavaa, mutta pessimismi ja moralismi kääntyy helposti itseään vastaan. Roosin tulkintoja ei ainakaan järin emansipatorisina voi pitää. Vaikka hän yrittää pariinkin otteeseen ennakoita arvostelua menneen ajan romantisoimisesta ja viitata sitä sivuun, mihinkään ei päästä siitä kiusallisen tosikkomaisesta sormella heristelystä, joka on liimautunut »suuren murroksen sukupolven» ja »lähiöiden sukupolven» vanhimpien edustajien matkaan heidän toteuttaessaan suomalaisen yhteiskunnan suurta modernisaatio- ja sivilisaatiotehtäväänsä. »Sleepy Sleepers sings Matti ja Teppo» tai Ryhmäteatterin »Me Tammelat» ovat melkein yhtä pätevää suomalaisen elämän ja kulttuurin kritiikkiä kuin »Suomalainen elämä», ja ainakin paljon tuoreempaa.

Roos kirjoittaa, että »Kuuluu määrättyyn filosofiseen perinteeseen kuvitella varhaisemmat ajat paremmiksi kuin nykyiset. Kukaan ei toki luule, että ajat olivat joka suhteessa parempia, mutta jotain inhimillistä näyttää kehityksen myötä koko ajan elämästä karisevan pois» (s. 74). Tätä »määrättyä filosofista perinnettä» voinee kutsua *konseptiivisuudeksi*. Huolimatta siitä, että Roos tunnustaa aineellisen turvallisuuden lisääntymisen merkityksen ihmisten elämässä, hänen käsityksensä suomalaisen elämän laadullisen muutoksen suunnasta on selvästi miinusmerkkinen. Keski-ikäisillä miespuolisilla yhteiskuntakritikoilla näyttää olevan taipumus jatkuvasti yliarvioida vapauden määrää ja laatua nyky-yhteiskunnassa. Toisaalta Roos ei pane paljoakaan arvoa sille osin ehkä vähäiselle, mutta kuitenkin todelliselle vapauden ja valinnanvaran lisääntymiselle, jonka edellytyksenä on ollut elämän »ulkoinen» hallinnan parantuminen. Vaativattominkin pyrkimys oman elämän hallintaan, esimerkiksi vapautumiseen suvun, vanhempien sukupolvien ja patriarkaalisen ydinperheen kuristavasta otteesta (ks. esim. »Arja Terävä» s. 143–146.) paradoksaalisesti tulkitaan »keinoiseksi eristymiseksi» ja »lähimmäisten auttamishalusta» kieltäytymiseksi. »Arja Terävän» tarinan väsähtäneen tragedian luulisi pikemmin syntyvän epäonnistumisesta itsenäistymisessä eikä irtiottopyrkimyksistä sinänsä.

Ainakin naisen elämän »luonnonvälttämättömyydet» ja niistä selviäminen asettuu kummalliseen valoon mikäli kaiken »katsomista parhain päin» (elämän »aito» sisäinen hallinta) pidetään aidosti onnellisen ja tasapainoisen elämän yhtenä edellytyksenä. Feminististä kritiikkiä voidaan myös soveltaa Roosin onnellisuusmuurin käsitteeseen, jota on myös kritisoitu useasti aiemmin. Roosin tapa käsitellä arkielämässä ylläpidettyjä kulisessa sosiaalisina defensesseinä, ja toisaalta myös väärän tietoisuuden

aiheuttamina psykologisina esteinä nähdä omaa onnettomuuttaan, tuottaa kyllä tunnistamisen mielihyvää ja on erinomainen tapa esittää fasadien pystyttämisen tarpeet, mutta sen kriittinen merkitys sortuu tavallaan juuri tähän näppäryyteen. Esimerkiksi feministisessä kirjallisuudessa kulissien pystyttäminen nähdään tarpeellisina itsestunnon säilyttämisen keinoina oloissa, joissa se muuten olisi mahdotonta. Mm. ns. toimintatutkimusten yhteydessä on usein havaittu, että tilanteessa, jossa näköpiiriin tulee varteenotettava ja realistinen *vaihtoehto* lukkiintuneelle elämäntilanteelle, kulissit usein kaatuvat ryskyen. Onnellisuusmuurien olemassaolo kertoo ehkä enemmän »tavallisten ihmisten» elämän perimmäisestä vaihtoehtomuudesta kuin sisäisestä epävarmuudesta kulutusyhteiskunnan valintatilanteiden viidakossa.

»Suomalainen elämä» on kuitenkin paikoittaisista yli-lyönneistään ja epäilyttävästi perustellusta pessimistisestä näkökulmastaan huolimatta ansiokas aikaansaannos. Roos on muutenkin tehnyt jo elämäntyön pannessaan alulle suomalaisen elämäntapatutkimuksen ja tuodessaan yhteiskuntatieteen lähemmäksi arkielämää ja »tavallisia ihmisiä». Elämäntapatutkimus on osoittautunut monille innostavaksi ja uudistuvaksi tutkimusotteeksi siitä huolimatta, että se on jo moneen kertaan ehditty kuopata ohimenneenä muotivillityksenä. Elämäntapatutkimuksella onkin jo huomattava osa monen nuoren tutkijan elämäntarinassa.

JOHANNA JÄÄSAARI
